

Голубєва Неллі Юрїївна,

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного
процесу, професор кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАВДАННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

З 15 грудня 2017 року почала діяти нова редакція ЦПК, за якою більшість інститутів цивільного процесуального права не зазнала принципових змін, але окремі інститути були значно оновлені, а деякі – вперше запроваджені.

Хоч завдання цивільного судочинства сформульовані в новій редакції ЦПК аналогічно до попередньої, вважаємо, що їх тлумачення потребує нового погляду з огляду на реформування судової системи, інтеграційні процеси в Україні, вплив практики Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) на цивільне судочинство тощо.

Згідно до ст. 2 ЦПК завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Із визначення завдань цивільного судочинства робимо висновки:

- 1) основною метою цивільного судочинства є ефективний захист прав, свобод і законних інтересів осіб, справи яких стали предметом судового розгляду та, коли ці права, свободи чи інтереси порушені, невизнані або оспорюються;
- 2) об'єктом судового захисту визнаються права, свободи чи інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, інтереси держави;
- 3) цей захист відбувається за визнаними стандартами судочинства: розгляд і вирішення цивільних справ має бути справедливим, неупередженим та своєчасним;
- 4) завдання цивільного судочинства превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі (стандарт поведінки суду та учасників судового процесу).

Згідно ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків ...».

Отже, розгляд і вирішення цивільних справ має бути справедливим, неупередженим та своєчасним.

Щодо справедливого розгляду цивільних справ - воно забезпечується на основі правильного встановлення фактичних обставин справи, їх юридичної оцінки, правильного тлумачення норм, що застосовуються.

ЄСПЛ підкреслює, що ст. 6 § 1 Конвенції гарантує тільки «процесуальну» справедливість, що на практиці розуміється як змагальні провадження, у процесі яких у суді на рівних засадах заслуховуються аргументи сторін (*Star Cate Epilekta Gevmata* та інші проти Греції). Справедливість проваджень завжди оцінюється їх розглядом узагалом для того, щоб окрема помилка не порушувала справедливість усього провадження (*Миролюбов* та інші проти Латвії, § 103).

Принцип дотримання судом всіх положень відправлення правосуддя вимагає виконання усіх елементів його судових функцій (*Шевроль* проти Франції, § 63). «Суд» повинен користуватись юрисдикцією розглядати всі факти у справі, а також відповідне законодавство (*Терра Вонінген Б.В.* проти Нідерландів, § 52).

Крім того, складовими «права на справедливий судовий розгляд» є «право на суд» разом із правом на доступ до суду, тобто правом звертатися до суду з цивільними скаргами (*Голдер* проти Сполученого Королівства, § 36).

У широкому розумінні право на справедливий суд можна розглядати як тотожне поняття праву на доступ до правосуддя, воно включає в себе: 1) необтяженість юридичними та економічними перешкодами доступу до судової установи; 2) належна (справедлива) судова процедура; 3) публічний судовий розгляд; 4) розумний строк судового розгляду; 5) розгляд справи незалежним та безстороннім судом, встановленим законом.

У вузькому значенні право на справедливий судовий розгляд охоплює лише вимогу щодо проведення «справедливої» процедури розгляду справи, елементами якої є: 1) процедурні гарантії належної організації судового розгляду; 2) «рівність можливостей» (рівність сторін) та змагальність; 3) вимога про заборону втручання законодавця у процес здійснення правосуддя; 4) правова визначеність.

Постановах ЄСПЛ у справах "Брумареску проти Румунії" і "Рябих проти Росії" зазначено, що принцип правової визначеності передбачає дотримання принципу *res judicata*, який є принципом остаточності судових рішень і повноваження суду щодо перегляду справи повинно здійснюватися з метою виправлення судових помилок, неправильного відправлення правосуддя, а не перегляду по суті. Принцип правової визначеності не повинен вступати в конкуренцію з принципом справедливості судового розгляду, оскільки при певних обставинах правова визначеність може бути порушена для виправлення "судової помилки".

Правова визначеність не означає, що судова практика має бути незмінною, оскільки відсутність еволюційного та динамічного підходу попереджують будь-які зміни чи покращення. Існування встановленої судової практики зобов'язує Верховний Суд надавати більш істотне обґрунтування відхиленню від прецедентного права (Атанасовський проти «Колишньої Югославської республіки Македонія», § 38).

Щодо неупередженого розгляду цивільних справ. Неупередженість зазвичай означає відсутність упередженості або суб'єктивного ставлення, що може бути оцінене багатьма способами (Ветштайн проти Швейцарії, § 43).

Існування неупередженості повинно бути визначено за наступними критеріями (Мікалефф проти Мальти, §§ 93): 1) суб'єктивний тест, що вивчає персональні переконання і поведінку конкретного судді, з метою визначення чи існувало неупереджене або суб'єктивне ставлення судді у конкретній справі; 2) відповідно до об'єктивного тесту визначається чи суд, а також, серед іншого, його структура, забезпечила відповідні гарантії для виключення легітимних сумнівів стосовно його неупередженості.

При цьому особиста неупередженість судді презюмується, доки не доведено протилежного» (Ле Комт, Ван Левен і Де Мейер проти Бельгії, § 94).

Принцип неупередженості тісно пов'язаний з одним принципом незалежності суддів (Олександр Волков проти України, § 107).

Термін «незалежний» стосується незалежності від інших органів влади (виконавчих і законодавчих) (Бомартен проти Франції, § 38), а також від сторін (Срамек проти Австрії, § 42). Незалежність суддів буде порушена, якщо представник виконавчої влади втрутиться у справу, що знаходиться на стадії розгляду її судом з метою впливу на результат (Совтрансавто-Холдинг проти України, § 80; Той факт, що судді призначаються органами виконавчої влади і можуть бути заміщені не є порушення незалежності суду за умови, якщо особи, яких призначають на посади не зазнають впливу або тиску під час виконання судової функції (Флукс проти Молдови, § 27).

Поняття незалежності суду передбачає існування процесуальних гарантій, що відокремлюють судову владу від інших органів влади.

Коло зобов'язань держави у забезпеченні слухання справи «незалежним і безстороннім судом», відповідно до статті 6 § 1 Конвенції, не обмежується лише судами. Цей принцип також запроваджує зобов'язання для органів виконавчої і законодавчої влади, а також будь-яких інших органів влади, незалежно від їх рівня, поважати та виконувати рішення судів, навіть якщо вони з цими рішеннями незгодні (Агрокомплекс проти України, § 136).

Нажаль, посадові особи виконавчої та законодавчої влади доволі часто критикують суддів, а судді, в силу правил суддівської етики, широко не коментують сказане. Загальне зниження поваги до професії судді, дискредитація суду, судової влади, зловживання процесуальними правами – чинники, які значним чином впливають на незалежність суду. Правова оцінка та публічна критика судового рішення та публічна оцінка дій судді поза законних процедур їх оскарження - є неприпустимими.

Нарешті розгляд і вирішення цивільних справ має бути своєчасним, що забезпечується дотриманням процесуальних строків, які встановлені законом.

Відповідно до тлумачення ЕСПЛ положень п. 1 ст. 6 Конвенції у цивільних справах перебіг провадження для цілей ст. 6 Конвенції розпочинається з моменту подання позову і закінчується винесенням остаточного рішення у справі (Лист Верховного Суду України від 25.01.2006 р. «Щодо перевищення розумних строків розгляду справи»).

Розумність строків судового розгляду має бути оцінена у кожному конкретному випадку, виходячи з обставин справи та з урахуванням таких критеріїв, як: 1) складність справи; 2) поведінка заявника; 3) поведінка державних органів; 4) важливість для заявника питання, що розглядається судом (Фрідлендер проти Франції, §43).

Вчинення дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи, чи виконання судового рішення визнається зловживанням процесуальними правами (п. 1 ч. 2 ст. 44 ЦПК) із застосуванням відповідних санкцій.

Завдання цивільного судочинства тісно пов'язані із принципами цивільного судочинства та пронизують всі його норми, а в деяких виступають критерієм тієї чи іншої поведінки чи їх оцінки. Так, умовою об'єднання і роз'єднання позовів також виступає сприяння виконанню завдання цивільного судочинства (ст. 188 ЦПК). Завданню цивільного судочинства має відповідати судові рішення (ст. 263 ЦПК) тощо.

Гусаров Костянтин Володимирович,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЧАСТИНІ ВИЗНАННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ ТА ЇХ СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ

Оновлення цивільного процесуального законодавства в умовах інтеграційних процесів в Україні тягне нормативне закріплення, зокрема,